

*І. А. Медведєв,
к. держ. упр., Харківський регіональний інститут державного
управління Національної Академії державного управління при
Президентіві України, докторант кафедри державного
управління та , м. Харків*

ТРАНСФОРМАЦІЯ ВПЛИВУ ДЕРЖАВИ НА ІДЕЮ УНІВЕРСИТЕТУ З ПОЗИЦІЙ ВЗАЄМОУЗГОДЖЕННЯ ТА ВЗАЄМОЗАЛЕЖНОСТІ

У статті розглядається проблема трансформації впливу держави на ідею університету з позицій взаємоузгодження та взаємозалежності. Автор визначає специфічні особливості впливу держави на ідею університету. В роботі аналізуються останні наукові статті з даної проблематики.

In article problems of transformation of influence of the state on idea of university from a coordination and interdependence position are considered. The author defines specific features of influence of the state on idea of university. In work the analysis of last scientific articles on the given problematics is made.

*Ключові слова: ідея університету, держава, вплив держави, специфічні особливості впливу держави на ідею університету.
Key words: idea of university, the state, the state influence, specific features of influence of the state on idea of university.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

У сучасному суспільстві, яке характеризується як суспільство знань, з кожним роком зростає значення університету як важливої складової цивілізованого демократичного суспільства. Разом з тим, зростає й важливість розвитку ідеї університету. Держава як головний замовник освітньої, інтелектуальної, науково-дослідної, видавничої, компетентнісної продукції університету не може залишатися осторонь проблем формування, сприяння та розвитку даної державної інституції. Також університет є інструментом формування державної політики в галузях освіти, виховання, науки, збереження культурної спадщини тощо. Отже, доводити доцільність і бажання держави впливати на формування ідеї університету немає потреби. Однак слід підкреслити, що ідея університету трансформується (видозмінюється) у відповідності з тими потребами, що висувають до неї держава, соціум, конкретний громадянин.

Мета даної роботи полягає у з'ясуванні специфічних особливостей впливу держави на трансформацію ідеї університету з позицій взаємозалежності й взаємоузгодження.

НАПРЯМКИ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

З позицій державного управління проблему впливу держави на транс-

формацію ідеї університету розглядали у своїх працях А. Баранова [2], С. Квіт [3], В. Корженко [4], Л. Пшенична [4; 5].

З позицій загального підходу проблемі визначення специфічних особливостей формування ідеї університету та її взаємоузгодження з розвитком держави проблему, зазначену в статті, розглядали Л. Дубельт, П. Кропоткін, Б. Можаяв, Б. Райнов, А. Уайтхед, А. Якобсон [1] та ін.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У сучасних умовах розвитку України як держави суспільству стають необхідними нові, відмінні від традиційних знання, вміння та навички, які отримує випускник ВНЗ під час оволодіння філософією, соціологією, політологією та іншими науками гуманітарного циклу [4, с. 327]. Разом з тим, зміна соціально-політичного устрою та соціально-економічної структури в Україні, перетворення в галузі державного управління створили принципово нову ситуацію в усіх сферах суспільного життя, у тому числі й у вищій школі [5, с. 139]. Така принципово нова ситуація вимагає від представників державного управління освіти та науковців вироблення відповідних підходів до розробки державного сприяння розвитку ідеї вітчизняного університету. Компетенції як основна складова портрету сучасного випускника університету європейського зразка ще не є усв-

ідомленою в українському суспільстві як на змістовному, так і на теоретико-методологічному рівні. Багаторічне намагання держави будувати ідею університету на трьох класичних складових (знання, вміння, навички) є неузгодженими із загальною концепцією розвитку університетів у всьому світі. Підсилення конкретизації компетенцій на сучасному ринку праці висуває перед українським університетом як інституцією та його ідеєю нові, особливі умови. Крім гуманітарної та професійної складової, сучасні випускники університету повинні вміти самостійно набувати нових професійних складових, а держава відповідно, повинна розробити відповідні організаційно-адміністративні механізми сертифікації цих компетенцій та державні інструменти управління знаннями.

Але саме управління знаннями з позиції державного управління саме по собі є досить серйозною організаційною проблемою. Також існує проблема дистрибуції знань у межах самого університету як корпоративної структури. Також впровадження компетентнісної орієнтації університетів вимагає істотних модифікацій державного управління освітою. Те, що одним з основних факторів забезпечення конкурентоспроможності університету стали ключові компетенції його випускників — це в же аксіома. Сьогодні компетенції випускників університету орієнтовані на вдосконалення обізнаності дипломованих спеціалістів, їх здібностей, доступу до нових знань та вироблення нових навичок, а вже потім — на вдосконалення їх відповідно до вимог соціальної практики.

Розглядаючи компетенції та систему державного управління ними в університеті, необхідно зазначити, що в даному випадку вони стають основою вартості для замовника освітніх послуг. Саме їх купує клієнт і саме їх хоче отримати свідомий споживач освітніх послуг (студенти, батьки, роботодавці, держава). Саме компетенції певним чином є складовою ідеї університету, створюють його бренд. Тобто компетенції — це центр всієї діяльності сучасного, орієнтованого на європейські стандарти університету.

Для створення умов реалізації компетентнісної складової університету держава повинна намагатися реалізувати такі напрями управління знаннями.

Серед них можна назвати:

- 1) виробництво:
  - ідентифікація;
  - придбання;
  - розвиток;
  - відтворення;
- 2) розподіл знань:
  - управління кваліфікацією;
  - комунікаційні потоки;
  - реалізація заходів проти деградації знань;
- 3) використання:
  - навчальних клімат;
  - завдання управління персоналом;
  - управління якістю;
  - знання як фактор створення цінностей;
- 4) забезпечення:
  - бюджет;
  - бази даних;

- організаційне проектування;
- 5) контроль;
- витрати;
- облік людських ресурсів;
- ефективність.

С. Квіт підкреслює, що сучасні політичні катаклізми чи економічні кризи не є загрозою для університетської традиції. Разом з тим, С. Квіт говорить, що особливу загрозу розвитку ідеї університету становить сьогодні стрімке зрушення інтелектуального горизонту суспільства під впливом "тиранії моменту", тобто вимоги стансформаційного, стрімко змінного оточення університету [3, с. 9].

Вища школа і університет як її складова в Україні так і не зазнала істотних змін, не дивлячись на те, що за роки незалежності по суті, відбулися дві "соціальні революції" і були прийняті нові закони про освіту й постанови, що регламентують діяльність університетів. Оптимізація державного управління університетом та удосконалення державного впливу на формування ідеї університету є головною проблемою розвитку всієї системи державного управління освітою. Недивлячись на те, що деякі університети в Україні є членами асоціації європейських університетів ЮНЕСКО, ідея українського університету суттєво відрізняється від ідеї університету в Європі [2, с. 81]. Саме ці проблеми є характерними для процесу трансляції ідеї розвитку та прогресу в Україні та ідеї самого університету.

На думку Альфреда Уайтхеда, "історія ідей — це історія помилок" [1, с. 542]. Безумовно, з даним висловлюванням можна і погодитися. Але враховуючи, що університет як інституція існує в суспільстві вже майже 600 років, можна із впевністю сказати, що ідея університету не є помилковою. Тим більше, можна стверджувати, що, не дивлячись на багаточисленні соціальні катаклізми та досить суперечливі стосунки університету та держави, університет як інституція та його ідея до початку ХХІ століття, з одного боку — залишаються стійкими та незмінними, з іншого — трансформуються відповідно до викликів суспільства.

Петро Кропоткін вважав, що "для розповсюдження нової ідеї буває краще, щоб вона не була пов'язана із яким-небудь ім'ям" [1, с. 542]. Він підкреслює думку про те, що колективний розум, який саме є властивою рисою університету як інституції, може протистояти негативному впливу вузькодержавних інтересів або певних політичних амбіцій окремих посадових осіб, або ж партійним інтересам, чи лобіюванню. В даному контексті не можна не згадати про переконання Богоміла Райнова, який пише, що "ідеї, хай і самі піднесені й благородні, втрачають свою цінність, коли потрапляють у руки людей, що втратили морально-етичні цінності" [1, с. 542]. Слід підкреслити, що університет у будь-якій цивілізованій державі був і є тим інструментом, що допомагав зберігати та підтримувати культурні, морально-етичні, національні цінності.

Безумовно, в еволюції розвитку ідеї університету траплялися часи, коли держава нехтувала традиційними складовими ідеї свободи, творчості, активності або ж забувала про те, що універ-

ситет в конкретній державі покликаний відігравати роль генератора випереджальної системи цінностей. Держава, що не піклується про свій національний університет, приречена на руїну. Саме остання позиція є характерною для розвитку національної ідеї в Україні, бо так чи інакше розвиток ідеї імператорського університету або ж польського, айстро-угорського університету сприяв аморфному перетворенню університетського руху на різновекторних шлях розвитку.

Ідея університету є благородним та гуманістичним явищем. І чим більш благородною та гуманною є ідея університету, тим державі стає певним чином легше зловживати нею для здійснення конкретних ідеологічних або ж суто управлінських завдань. Будь-яка ідея, в центрі якої є людина, громадянин не повинна бути обтяжена людськими жертвами. Але університет не міг би вийти з боротьби за своє існування та існування власної ідеї без втрат і жертв. Втрачаючи на певних етапах розвитку своєї ідеї автономію та свободу від держави, університет зберігав інші свої цінності. Мова йде про ідею розвитку досліджень та ідею розповсюдження різноманітних знань. Слід підкреслити, що університет не є відірваним від суспільства. Певним чином університет є тією інституцією, що покликана "сіяти" у суспільстві зерна розумного, доброго, вічного. Але все залежить ще й від ґрунту, в який потрапляють зерна всебічної компетентності чи знання. Якщо суспільство є культурно обмеженим або ж соціально хворим, то передові ідеї репродуковані університетом на просто не "зможуть прорости" та дати свої плоди, як б ми їх не плекали.

Разом з тим, такий вчений, як Анатолій А. Якобсон, вважає, що в будь-яких ідеях, завжди є ті об'єктивні складові, які дозволяють їй зберегтися, не дивлячись на несприятливі умови [1, с. 542]. Ідея університету теж трансформується та видозмінюється. В цьому її специфіка та своєрідність. Університет, що будується на росте, певним чином впливає на розвиток суспільства. Коли університету стає тісно в межах власної ідеї, він народжує нові, що дозволяють розвиватися йому, і суспільству. Тобто ідея університету — це й допоміжний матеріал для будівництва самої університетської інституції та державного чи суспільного будівництва. І якщо стає зрозумілим, що даний інструмент є застарілим чи неефективним, від нього слід відмовитися.

Борис Можяєв вважає, що якщо "ідея є вірною, то вона є здатною для розвитку, і пізніше повинна поступитися місцем іншій, яка вийшла з неї ж" [1, с. 543]. Складові ідеї університету знаходяться між собою у тісному взаєзв'язку та взаємозалежності. Вони змінюють свою авангардну позицію в залежності від вимог суспільства. Разом з тим, складові цієї ідеї живлять та оновлюють одна одну. В даному випадку вчення Ньюмена та Гумбольдта чи Гассета не заперечують одне одного, а підкреслюють, те, що в залежності від держави, соціуму, епохи або ж просто місяця реалізації ідеї, університет самостійно обирає головну чи основоположну її складову.

Разом з тим, можна підкреслити

надзвичайну силу й можливість виживати хибних або ж застарілих ідей. Університет в сучасній Україні є прикладом того, коли він ще не відмовився від залишків "радянської" ідеї. Саме тому, що розвиток національної ідеї є відносно новим явищем, залишається живою й ідея "радянська". Нова ідея ще не сформувалася, а стара ще не померла. Тим більш складним є процес народження нової ідеї чим більше звертається увага на ідеї, закордонні. Американські, європейські, російські моделі університету не є ідеями даної меганаціональної інституції. В Україні ж певним чином залишається твердим переконання, що треба брати закордонні моделі та їх розвивати. По-перше, ці моделі не є ідеальними і мають свої недоліки. По-друге, вони набули розвитку у відповідності з іншими об'єктивними законами (законами держави, національними традиціями, темпами розвитку суспільства). По-третє, процес переносу будь-якої моделі потребує певного часу. І поки ми переносимо цю модель, вона безнадійно застаріває. По-четверте, ті, хто переносить моделі (модель освіти, модель університету) в Україну як державу, теж намагаються адаптувати її до українських умов. Дана адаптація не завжди є оптимальною та вірною.

Ідеї застарівають теж. Але переносяться вони за допомогою слів. Переклад ідеї несе в собі помилки "перекладача". В даному випадку під "перекладачем" ми розуміємо державного службовця, науковця, чиновника від освіти, посадову особу та ін. Та сама ідея у відповідності до підходів до її реалізації трансформується, і не завжди на краще. Ідея, що стала головною або ж панівною для переважної кількості громадян або ж державних службовців, але є хибною з наукової точки розу, стає протиріччям, що перешкоджає розвиватися й суспільству, й університету.

Чим примітивнішою, зрозумілішою є ідея, тим більш краще вона впроваджується в суспільство. Але за зрозумілістю не завжди криється вірність. На згадку приходять тези про всесильність ідеї Маркса, які від своєї всесильності стають вірними. Саме на прикладі ідеї марксизму можна прослідкувати, як ідеї трансформуються з переконливого догмату на агресивний критицизм, а потім на хибну статичність.

У межах однієї конкретної держави протилежні ідеї взагалі не можуть існувати. По-перше, вони знищують одна одну. По-друге, вони призводять до розколу суспільства, і тим самим збільшують соціальні, суспільні, психологічні та інші протиріччя. Щодо різновекторних ідей розвитку університету, то слід зазначити, що вони просто руйнують його. Величезна кількість навчальних закладів України в гонитві за реалізацією ідеї університету як корпоративної (комерційної) структури втратили або ж знищили інструменти реалізації ідеї навчання та дослідження і перетворилися на заклади, що торгують документами про освіту. Знання, вміння та навички складаються з певних компетенцій, але замінити їх "кваліфікаційними" не можна.

Будь-яка панівна ідея університету, яка забирає на себе переважну силу його ресурсів та часу руйнує його культуру.

Комерційна ідея, університету, що народилася у США у першій половині ХХ століття, є "безжалісною" до ідей національної ідентичності. Але держава, що народжується, повинна мати власні національні риси, отже, не може не мати національних рис і той національний університет, який формується в цій державі. Хибні, небезпечні ідеї та їх впровадження призводять до руйнації університетів та їх занепаду. Разом з тим, протилежність ідей (плюралізму ідей) університету є його основною рисою. Хибні ідеї можуть панувати в університеті певний час. Але той же час доводить їх хибність. Сутність проблеми в тому, що хибна ідея, яка стала панівною, призводить до руйнації основ університету як інституції.

Ідея університету є частиною сукупності ідей, що складають ідеологію держави. Разом з тим, ідеологія лише відображає певний погляд на світ і може не відображати дійсність або ж об'єктивну реальність. В даному випадку зростає важливість ідей університету як об'єкта наукового дослідження, бо тільки наукова істина може бути підґрунтям для адекватної для сучасних умов функціонування держави ідеології.

Ідея університету безпосередньо впливає на формування національної самосвідомості. Але в свідомості нації вона переробляється і трансформуються. Даний процес трансформації та видозмін є досить пролонгованим у часі. Ще більш тривалим є процес зрозуміння ідей. Але лише зрозуміння громадянами ідей університету може призвести до зародження певних мотивів поведінки.

Багатогранна ідея університету впливає на інтелектуальні сили у державі та суспільстві, розповсюджується по власному макросередовищу. В ідеалі ідея університету при взаємодії з об'єктами держави та суспільства повинна перевтілюватися у позитивні явища і змінювати соціум як кількісно так і якісно. Віктор Гюго, коли підкреслював важливість впливу ідей на суспільство, говорив, що "можна протистояти вторгненню армій, але вторгненню ідей протистояти неможливо" [1, с.549]. Ідея університету за своєю природою і сутністю є гуманістичною, демократичною та прогресивною. Проте, треба зазначити, що суспільство чи держава може зруйнувати університет як інституцію або ж навчальний заклад, але не може знищити його ідею. Намагання держави формувати або ж впливати на ідею університету є процесом боротьби не за громадську думку, а боротьбою за владу або ж ідеологію. Університет є інструментом впливу на величезну кількість соціально активних або ж політично активних громадян, які складають основу інтелектуальної, культурної та творчої еліти у державі. Для формування своєї ідеї університет користується власною інтелектуальною, науковою, полікультурною складовими і певним чином матеріального виробництва. Ідея університету не є насильницькою, і її впровадження не може супроводжуватися насиллям. В іншому випадку, коли держава намагається використовувати силу для запровадження ідеї університету в суспільстві чи намагається запровадити за допомогою сили влади потрібні їй

ідеї, в університеті відбувається руйнація зовнішнього вигляду ідеї, університету й вона перетворюється на атрибут насильства, тобто ідеологію. Якщо держава не може агресивно впливати на ідею університету, то вона переважним чином агресивно впливає на університет як інституцію.

Свобода як складова ідеї університету може існувати тільки у державі, в якій уряд переконаний у власному майбутньому й стратегічно переконаний у прагненні до реалізації кроків з реалізації довготривалої політики. Держава як складний організм має не тільки гуманістичну спрямованість, а й певним чином базується на механізмі примусу. Цей примус щодо формування ідеї університету може мати негативні наслідки, які держава переважним чином намагається приховувати. Політичні функції держави щодо реалізації ідеї університету в частині свободи полягає в тому, щоб захищати інтелектуальну, дослідницьку та культурну еліту суспільства як елітарну меншість від впливу більшості, але не в тому, щоб гарантувати науково-культурній чи інтелектуальній еліті певні соціальні переваги чи популярність.

Історичний етап трансформації ідеї університету, що виглядає як протистояння приватних або ж суперечливих ідей, логічно змінюється інтелектуально плідною епохою (періодом). Тобто можна стверджувати, що при розвитку ідеї університету працює закон циклічності. Коли з методологічної точки розу науковці вважають, що ідея університету знаходиться в занепаді (кризі, руїні), то вони й повинні вбачати шляхи реанімації, активізації або ж державного управління ідеєю університету.

Але існує думка, що спільнота вчених, що безпосередньо впливає на ідею університету, мають теж інструменти як позитивного, так і негативного впливу на суспільство. "В розпорядженні вчених є цілючі засоби й отрути, тому вони повинні відпускати вченість тільки за рецептами уряду", — підкреслює Леонтій Дубельт. У даному випадку мова йде про державну політику в галузі вищої освіти, визначення пріоритетних напрямів наукових досліджень та ін.

Держава, що обмежує свободу мислення як складову ідеї університету, відходить від природного стану вільного існування демократичного суспільства і відповідно все більше розвиває владне панування. Але заборона влади висловлювати вільно свої думки в університетському середовищі призводить до усвідомлення громадянами того, що їх намагаються ідеологічно обмежити або ж ідеологічно зомбувати. Ідея університету повинна бути транслятором для держави потреб громадян у розвитку інтелектуальної, наукової, освітньої, культурної та дослідницької потреби суспільства. Реалізувати державну політику в галузі освіти, науки, виховання неможливо лише завдяки кадрам і органам державного управління.

Ідея університету є інструментом збереження всіх прав громадян (громадянських, політичних, релігійних, культурних) тощо.

Реалізація ідея університету може бути безпосередньо мотивом створення, розвитку та збереження духовної

культури. Але в даному випадку потребує державної підтримки, необхідно забезпечити свободу слова, свободу досліджень, свободу думки як в межах університету, так і в межах держави та суспільства.

ВИСНОВКИ

Виходячи з викладеного, можна зробити висновки, що специфічними особливостями впливу держави на трансформацію ідеї університету з позицій взаємозалежності й взаємоузгодження можна вважати:

— стійкість та традиційність ідеї університету при постійному впливі на неї держави;

— протидія ідеї університету реалізації вузької державних інтересів;

— здатність ідеї університету бути засобом збереження в цивілізованій державі культурних, морально-етичних, освітніх, національних, наукових, дослідницьких та інших цінностей;

— функціонування ідеї університету та вплив її на державу та суспільство в періоди несприятливих соціальних змін;

— сприйнятливості до державноуправлінського впливу (тобто взаємоз'язок та взаємозалежності ідеї університету із впливом на неї держави).

НАПРЯМИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Напрямами подальших досліджень проблеми трансформації впливу держави на ідею університету може бути порівняльна характеристика впливу держави на ідею університету в історичній ретроспективі. Також для дослідників може бути цікавою проблема впливу на ідею університету як демократичних, так і тоталітарних держав, країн з перехідною економікою. Не менш важливим, на наш погляд, є порівняльна характеристика впливу держави на ідею університету в кризові для суспільства періоди та в періоди стійкого економічного розвитку.

Література:

1. Антологія мудрости / Сост. В.Ю. Шойхер. — М.: Вече, 2007. — 848 с.
2. Баранова А.В. Ціннісний аспект освітніх тенденцій в реалізації ідеї університету / Освітні інновації: філософія, психологія, педагогіка. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (17—18 березня 2009 року, м. Суми). СОІППО. — Суми: РВВ СОІППО, 2009. — С. 14—16.
3. Квіс С. Ідея університету в діалозі з Ярославом Пеліканом // Ярослав Пелікан. Ідея університету переосмислення: пер. з англ. — К.: Дух і літера, 2008. — С. 5—16.
4. Корженко В.В., Пшенична В.В. Пріоритети в соціально-гуманітарній підготовці студентів вищих навчальних закладів / Державне управління та місцеве самоврядування: тези ІХ Міжнар. наук. конгресу, 26-27 березня 2009 р. — Х.: Вид-во Хар'П НАДУ "Magistr" 2009. — С. 327—328.
5. Медведєв І.А., Пшенична Л.В. Економічні відносини в системі державного управління вищою освітою. // Держава та регіони (Серія: Державне управління). — 2007. — № 4. — С. 139—142. *Стаття надійшла до редакції 30.09.2010 р.*